

נורה בשנת בריחה

הודעה רשמית סיפרה כי כוחות צה"ל בלבנון גילו את מחבואו של "מחבל" ררווי, חבר פת"ח, שהיה מבוקש על-ידים. הוא נורה למוות בשעה שניסה לברוח. יש לי בקשה גדולה למנסחי ההודעות האלה. כשהייתי ילד, שמעתי פעמים רבות פסוק גרמני, שהפך שמדבר בעולם כולו. הוא הופיע באופן קבוע בהודעות נאציות על מותם של אנשים, שנפחו את נישמתם במחנות-הריכוז ובמרת-ההחקירות של הגסטאפו. נאמר עליהם תמיד שהם נורו בשעה שניסו לברוח. **AUF DER FLUCHT - ERSCHOSSEN** אינני אוהב את האסוציאציה הזאת. ואני מניח שיש עוד כמה רכבות בני-אדם בארץ ובעולם, הרגישים לצירוף מסוים זה של מילים.

אנא, מחברי-ההודעות — נסו למצוא ניסוח אחר. כיתבו שגפטר מהתקף-לב בשעה ששמע יריה, או שגתקל למרבה-הצער בכדור. אך אנא, אנא לא הנוסח הזה!

חזרה למוסה דאג

גל הטרור הארמני הוטף עתה את העולם, והפוגע בתורכים ובידידיהם, מעורר היהודים נוגים. בניגוד לפיגועים של תנועות לאומיות אחרות, אין לו כל תכלית מציאותית, אין זו תנועה הנאה לשחרר, בדרכים אלימות, מולדת הכבושה בידי שילטון זר.

כי המולדת הארמנית בתורכיה חדלה מזמן מלהיות ארמנית. כפי שידוע כל מי שקרא את סיפרו הקלאסי של פראנץ רופל, 40 הימים של מוסה דאג. הארמנים נשחטו בהמוניהם, והנותרים גורשו וברחו. רק בכרית-המועצות נותרה מולדת ארמנית — הרפובליקה הארמנית, שהיא חופשית ועצמאית עד כמה שמחוז כזה יכול להיות חופשי ועצמאי באימפריה הסובייטית.

אתאתורב

גורל הארמנים רומה מאור לגורל היהודים. בעבר היו בממלכות עצמאיות ואמיצות. בסוף המאה שעברה, כאשר עמי מזרח-איירופה ערכו פוגרומים ביהודים, ערכו התורכים שחיטות בארמנים. אך שיא הזוועה הושג במלחמת-העולם הראשונה. מה שקרה לארמנים אז היה מעין מהדורה מוקדמת של גורל היהודים במלחמת-העולם השנייה.

בעלות-הברית המערביות הכריזו אז על מטרות-המלחמה שלהן, שכללו חרות לארמנים. התורכים הגיבו בזוועה שהיתה עד אז הסרת-תקרים. בחודשים יוני ויולי 1915 הם ערכו את המיבצע המורדני הגדול הראשון של רצידיע. המוני גברים, נשים וילדים נטבחו בלי אבחנה. מיספר הקורבנות הגיע למאות אלפים. דומני שערך היום לא נקבע מספרים בצורה מוסמכת ומוסכמת. שנה לפני הצהרת-בלפור הצהיר ראש ממשלת-בריטניה ש.מני וגמור (עם ממשלתו) להבטיח את שיחרורו של עם עתיק זה. אך הכריטים נגדו בארמנים, כפי שכגרו בהם כל ידידיהם. לארמנים בתורכיה, בניגוד ליהודים בארץ, לא היה הכוח להשיג בעצמם את עצמאותם.

מאז רצח-הדמיון מכרסם זכר העוול בלב כל ארמני. אפשר להתפייס גם אחרי זוועה כזאת — והרי היהודים התפייסו עם הגרמנים פחות מעשר שנים אחרי תום השואה. אך כאן פועל הכלל "מודה ועובד ירוחם". ההודאה בעוול אינה פחות חשובה מאשר הפסקתו. הגרמנים עזבו, הורו בפה מלא ובלתי הסתייגות, ושילמו שילומים. רק כך התאפשרה ההתפייסות. התורכים לא הורו מעולם בזוועה שכביצעו. מוצטפא כמאל אתאתורב, אדריכל תורכיה החדשה אחרי התבוסה במלחמת-העולם הראשונה, לא השמיץ מעולם מילה אחת של חרטה על רצח-הדמיון, קל וחומר שלא עשה דבר וחצי דבר כדי לפצות את הארמנים על הזוועה, ולוא רק באופן סימלי.

בהעדר צורי נפשי, המשיך הפצע לצרוב. הוא לא הגליד. הוא התעמק והתמלא מוגלה. עברו שנים רבות עד שהמוגלה פרצה החוצה — ועכשיו היא מתגלה לעולם בצורה של פיגועים חסרי-רחמים. איראפטר להצדיק מעשי-טרור חסרי-תכלית. אך בליכי אני מבין את הארמנים ורוחם להם אהדה. כל עוד לא הביעו התורכים את חרפתם, ולוא בשעה מאוחרת זו, לא ירחם עליהם איש.

ללכת אל טיגארט

שוחחתי עם ערבי בחברון ושאלתיו היכן בנו. הוא הלך לטיגארט, השיב. תמתי לרגע, ואז הבנתי. הוא התכוון לבניין המימשל הצבאי. שמו של סר צ'ארלס טגארט זכור לי מנעוריי. הוא היה בסוף שנות ה-30 ובראשית שנות ה-40 המומחה של שילטונות-המנדאט לביצורים.

בשיא המדר הערבי של 1936-1939 ("המאורעות", בסלאנג של היישוב) החליטו הבריטים לחסום את נתיב האספקה והתגבורת של הלוחמים הפלסטיניים ("הכנפיות", באותו הסלאנג). מכיוון

שרוב התגבורת באה מלבנון, הקים סר צ'ארלס את גרר-המערכת הראשונה בגבול הצפוני, אמה של "הגדר הטובה". בראשית שנות ה-40 היה נרמה שהגרמנים מתקרבים לארץ. הם חצו את גבול לוב-מצריים וכבשו את כריתים. הבריטים חששו מפני האפשרות של נחיתת צנחנים גרמניים בארץ — אם כמרגלים וכלוחמי-גדולה, שיתחברו עם אנשי המופתי הירושלמי, אם כחלק מפלישה גדולה. או הקימו בכל רחבי הארץ מיבצרי-מישטרה והים, שנועדו לשמש מוקדים למלחמה בצנחנים. סר צ'ארלס תיכנן את המיבצרים האלה, וכולם הוקמו לפי תוכנית אחידה באתרים השולטים על סביבתם. אחרים הוקמו במרכזי הערים.

מיבצרים חומים אלה נקראו על שמו של האיש שתכנן אותם — מיבצרי טגארט. הם משמשים כיום כתחנות-מישטרה, כבתי-סוהר וכמפקדות המימשל הצבאי הישראלי בשטחים הכבושים.

בישראל אין רבים הקוראים להם עור. בנייני טגארט. אך נראה כי לערבים זיכרון ארוך יותר. הם מדברים עדיין על הבניינים של "טיגארט".

(ההבדל בין "טיגארט" ל-"טיגארט" נובע, כמובן, משפת-הדיבור הערבית. הערבים נוטים להפוך כל אות צרוייה לאות חרוקה.)

איני יודע אם סר צ'ארלס עדיין חי, או שמא הלך לעולמו. אך שמו מונצח בשפת בני-הארץ.

ומי יכול לקוות להנצחת שמו בדרך טובה יותר מאשר על-ידי הפיכתו למילה בשפת-הדיבור? יש שמות שהפכו למושגים, לטובה או לרעה. הנאטור גם כן מקארתי, אבי ציד-המכשפות, הונצח כמנוח הפוליטי "מקארתיזם", כשם שרחמים כלאנתר, עסקו יהודי-כורדי בירושלים, הונצח כמושג "כלאנתריזם". אך אלה הם מושגים חולפים, ואיני בטוח שיאריכו ימים בדורות הבאים.

אך אציל בריטי בלתי-חשוב זכה לכך ששמו יונצח במאה וחמישים שפות לרורות. אציל זה היה מהמר ללא-תקנה. דיבוקה-מישחק אחז בו עד כדי כך שלא היה מוכן לקום ממקומו ליד שולחן-המישחקים גם כדי לאכול. לכן המציא שיטה משלו לאכילה מהירה. משרתיו הכינו לו ארוחה שהיתה מורכבת משתי פרוסות-לחם, וביניהן פרוסת-בשר. אציל זה היה הרוזן של סאנדוויץ', עיירה קטנה בדרומה של אנגליה. נא להכיר.

הסרן ויליאם לינץ' מדרום-זיירג'יניה בארצות-הברית נפטר ב-1782 מעונש על כי שפט בני-אדם בצורה בלתי-חוקית, ומאז נקראים על שמו מישפטים בלתי-חוקיים. לרוב נגד כושים בארצות-הדרום של ארצות-הברית. נערך להם "מישפט-לינץ'". יתכן שהיה מוותר על צורה זו של הנצחה, וכמוהו גם סרן בויקט, סוכן של בעל אחוזה באירלנד, שהוחרם על-ידי שכניו בשל מעשיו הבוזיים. בשפות רבות, השם "בויקט" משמש כיום מילה נרדפת לחרם.

בעצם, יתכן שגם סר צ'ארלס טגארט היה מוותר מרצון על הכבוד שייקראו על שמו מיבצרי הכיבוש הישראלי בחברון, בשכם ובנבאללה, שלא לרבר על בית-הסוהר המרכזי ברמלה.

שימחה במלון

"קארלטון"

ביום השלישי שעבר בישרו הטלוויזיה והרדיו על הגירות החדשות, שנועדו לקחת מן הזקנים והחולים, הנכים והילדים, את הכסף הרדוש להמשך ההתנחלות בגדה הכיבוש בלבנון. באותו ערב נערכה חגיגת בר-מיצווה על הגג של מלון קארלטון בתל-אביב. זהו מקום המיועד למיליונרים — גג כפול, ובו בריכת-שיחיה וכל טוב.

נראה כי המיליונרים אוהבים מוסיקה, ובייחוד כיום עליו שכזה. הם השמיעו במשך שעות ברמקוליהם את שירי-השמאלץ המקובלים בהודמנויות כאלה, החל ב"עם ישראל חי חי חי" וכלה בשירי נוסטלגיה. המיליונרים משופעים בנשמה כמו בדולארים. אני גר במרחק של חצי קילומטר מן מלון. ניסיתי לעבור ולא יכולתי. מבקר לחלון הפתוח חדרה המולה בקול-אימים. כאילו הפעיל מישהו בדירה סמוכה את מכשיר-הרדיו והגביר את הקול עד לקצה גבול היכולת.

ננעתי. סגרתי את החלון. כל שאר המאזינים — אלפים רבים — המשיכו לשבת ליד החלונות הפתוחים. אם לא הרביקו את אוזניהם למקלטי-הטלוויזיה, סבלו.

כעבור שתיים, כשסיימתי את עבודתי, פתחתי את החלון — והקול עדיין פרץ פנימה כמלוא העוצמה.

טילפנתי למלון קארלטון. אישה-קבלה אמר שהוא יודע על התלונות. זה באמת נורא, אבל מה אפשר לעשות, יש בר-מיצווה, אבל הוא ינסה...

(מיספר-הטלפון של המלון הוא 291-291. תושבי תל-אביב, בין שדרות נורדוי ורחוב פרישמן, החשופים לרמקולים שעל הגג, יכולים לרשום אותו להזדמנות הבאה.)

מה עושה אזרח הגון במצב כזה? הוא מטלף למישטרה. חייגתי למיספר 100. במשך ארבע דקות נשמעו הצילצולים המעידים על כך שהקפו פנוי, אך איש לא השיב. ניסיתי עוד שלוש פעמים — כמאה צילצולים, בסך-הכל. בפעם החמישית הורמה השופרת.

"ברוך השם, המישטרה עונה", אמרתי. אני חושש שנימה סארקאסטית כלשהי תהגבנה לקולי. תיארתי לעצמי איך הייתי מרגיש אילו בוצע אצלי שור.

"עד עכשיו שיחקנו", ענה קול נשי גס, "אז מה אתה רוצה?" "קודם כל הייתי רוצה שתעני לי בסגנון אחר", אמרתי. הגברת טרקה את השופרת.

התקשרתי עוד פעמים, קיבלתי קשר אחרי המתנה ארוכה, ושמעתי שיחה בין המרכזנית וניירת בשטה.

ניסיתי עוד פעם. הודעתי בלי הקדמה על מה אני מתלונן. השוטרת ידעה כמה המדובר. לא הייתי, ככל הנראה, המתלונן הראשון. "מה אנחנו יכולים לעשות?" אמרה. "אנחנו רק יכולים לרשום דו"ח".

אם מר אברהם תורגמן אינו עוסק בשעה זו בחקירת השור בכיתה של הגברת פנינה רוזנבלום, אולי יתמודד גם עם בעייה זו.

עיסוקו של

דוקטור טשרניחובסקי

יבני סיפר ליד השולחן על מעמד מסוים, שבו לימד אברהם שטרן — הוא "יאיר" — לפני 50 שנים את שירו החדש, חיילים אלמונים. מישהו סיפר לו על כך. באותו מעמד נכח גם המשורר שאול טשרניחובסקי.

מאירשם בניבכי הזיכרון עלתה לנגד עיני דמותו של האיש. פגשתיו רק פעמיים בחיי.

כשהייתי בן 17, כתבתי את פירות-הביכורים שלי בשבועון בשם החברה. באחד הימים שלח אותי העורך, הר"ר יעקב ויינשל, לראיין את טשרניחובסקי. איני זוכר מה היה הנושא.

ידעתי שהמשורר הרגול גר ברחוב אחר-העם, כפינת אחד

טשרניחובסקי

הרחובות הקטנים. כשליבי פועם לחצתי על כפתור הפעמון. הערצתי את טשרניחובסקי, הרבה יותר מאשר את ביאליק. המשורר פתח לי בעצמו. כשגימגמתי את דבר בקשתי, הצניע בקוצר-רוח על שלט קטן שהיה קבוע בדלת. נאמר בו שבענייני ספרות יש לפנות אליו רק בימים מסוימים ובעצמות מסוימות. ביקשתי סליחה והסתלקתי.

בשעה היעודה לחצתי שוב על הכפתור. הפעם קיבל אתי המשורר בסבר-פנים יפות. בידו החזיק במכוננה, שהיתה מלאה בשתן.

טשרניחובסקי היה רופא. הוא הרוויח את לחמו כרופא של בית-ספר — כמדומני הגימנסיה הרצלית ולפי השמועה חששו הנערות להיכנס לחדרו לבריקה כשהן לבדן. החושניות, שבלטה בשיריו, מצאה לה ביטוי גם בהתנהגותו האישית.

איני זוכר על מה דיברנו. אני זוכר רק שבמשך כל הראיון — שארך כחצי שעה — טיפל בשתן על גבי להבה כחולה.

אגב: כמה שנים לאחר מכן — אך עדיין בימיה-המנדאט — סיפר לי אליהו נאווי, שעיימו עברתי ומדמה באירגון השומרים שהיתה לו שיחה עם קבוצה של ערבים צעירים. הערבים רצו לראות את פניהם של מנהיגי היהודים. הוא הראה להם את תמונותיהם של חיים ויצמן, זאב וז'בוטינסקי ודודי כדגוריון, אך הערבים העו את פניהם בבוז. "אלה לא גברים" אמרו.

בליבו של נאווי צץ רעיון. הוא שלח תמונה של טשרניחובסקי. "ואללה", אמר אחד הערבים, "זהו גבר".